

# NOVÝ POHLED NA POČÁTKY ČESKÝCH DĚJIN

## aneb Za tajemstvím znojemske rotundy sv. Kateřiny

(Vyžádají si netradiční názory Dr. Jaroslava Zástěry přehodnocení našich nejstarších dějin?)

Když se u nás po roce 1945 začalo se systematickými výzkumy řady staroslovanských hradíšť a dalších lokalit, podařilo se archeologům doslova zrekonstruovat obraz Velké Moravy, o níž starší historické práce informovaly téměř výhradně na základě kusých zpráv raněstředověkých analistů, vesměs německého původu.

Zdálo by se, že po desítkách let usilovné práce našich odborníků už víme skoro všechno. Navzdory tomu zůstává nejstarší období českých dějin stále jaksi zamřené. Nevíme například, kde ležely Wogastisburg, „staré město Rostislavovo“ či velkomoravská „Dovina“. Nejasnosti nadále panují ve věci stáří prvních Přemyslovců, dále kolem sňatku Bořivoje a Ludmily i v okolnostech tzv. přenesení království z Moravy do Čech.

Na všechny tyto kontroverzní otázky se svými výzkumy již dvě desetiletí pokouší dát odpověď brněnský historik PhDr. Jaroslav Zástěra. Nutno podotknout, že tak činil i v období tzv. normalizace, kdy jakýkoli „netradiční“ názor, bourající letité představy o našich nejstarších dějinách, měl pramalou šanci na úspěch. Tehdejší (a zčásti i dnešní) autority mu to dávaly dostatečně zřetelně pocíť: jeho názory byly sice zveřejněny, avšak vzápětí zesměšněny a odmítnuty. Mezi jinými rovněž historiky, kteří se i po listopadu 1989 stále domnívají, že jen oni (a nikdo jiný) mají patent na rozum.

Svého času jsem se s názory J. Zástěry, publikovanými v 80. letech v tisku, seznámil. Stejně jako se zajímavým článkem J. Reinische *Naše dějiny prý začaly jinak* (Reflex, č. 10, 1991, str. 12-15) a s autorovou knížkou *Znojemska rotunda a Velká Morava* (Brno 1990). Po letech přehlížení a zpochybnování dostal autor alespoň možnost, aby obsáhleji informoval odbornou i laickou veřejnost o zjištěních, k nimž při výzkumu rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě dospěl.

Příznám se, že jsem chtěl o Zástěrových názorech psát již dříve. Teprve letošní rok mi však poskytl hned dva pádné argumenty, abych tak učinil. Prvním jsou nálezy, učiněné archeologem Dr. Bohuslavem Klímem ml. z Masarykovy univerzity v Brně v prostoru kláštera ve Znojmě, které se hlásí do doby velkomoravské. Argumentem druhým se stalo uvedení 13dílného recesistického seriálu F. R. Čecha *Pra pra pra...* naší veřejnoprávní televizi.

Na základě obojího jsem dospěl k závěru, že po „faktech“, jež nám předkládá bývalý sociálně-demokratický poslanec, by byl přinejmenším nespravedlivé neseznámí naši širší veřejnost také s netradičním pojetím českých dějin od J. Zástěry. Nikoli proto, aby se mu lidé zasmáli (jako v případě Čechova fantasmagorického „seriálu“), nýbrž proto, aby se jim už konečně začali seriózně zabývat i archeologové a historici, zkoumající naše nejstarší dějiny.

### Sámuv Wogastisburg ležel na území Znojma

Jedním z největších problémů z počátku českých dějin je historické vakuum, které nastalo v důsledku chybějících zpráv po smrti krále Sába († 658) a před vystoupením zástupců Moravanů na sjezdu ve Frankfurtu nad Mohanem v r. 822. J. Zástěra se domnívá, že toto „vakuum“ neznamená neexistenci vládnoucí na území někdejší Sámovy říše.

Klíčem k řešení této otázky je pro něho rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě. Již desítky let je tato stavba považována za románskou: měla vzniknout v době Břetislava I. a při opravě v r. 1134 jí měl dát Konrád II. Znojenský vyzdobit malbami. Ty zobrazují scénu s Přemyslem Oráčem a zachycují 27 postav vládnoucích panovníků z rodu Přemyslovců. Vyobrazení tohoto druhu je evropským unikátem. Z toho J. Zástěra vyzvojuje, že Znojmo muselo být významným střediskem již v době velkomoravské, ne-li dříve. Domnívá se, že existuje vývojová souvislost mezi Znojmem a Sámovým Wogastisburkem i pozdějším velkomoravským „starým městem Rostislavovým“.

Kromě zmíněné rotundy stála v areálu znojemského hradu románská věž, vysoká přes 40 metrů; její základy zdivo bylo 3,5 m silné, stěny nad základy měly 2,5 m a vnitřní prostor průměr 7,5 m. Věž byla zevnu osmiboká a uvnitř kruhová. Podle Zástěry vznikaly osmihřanné věže v době římské. V této souvislosti uvádí, že v 70. letech 19. století bylo poblíž znojemské věže odkryto římské hypocaustum (parní lázně).

Autor se domnívá, že na území Znojma stála římská stanice a Juliánova pevnost, která se nazývala *Speculum Juliense* neboli *Sugutur*. Na název Sugutur (= Suché hrdlo) upomíná vesnice Suchohrdly na území Znojma. Podle Zástěry jedině u římské stanice mohlo vzniknout kupecké centrum, kde se obchodovalo i s otroky. Tato tradice se prý zachovala až do příchodu franckého kupce Sába.

Podobně jako bylo vybudováno Režno (Castrum Regina) v r. 179 po Kr., vznikla zřejmě na území Znojma římská pevnost proti Markomanům a Kvádům, a to za vlády císaře Marka Aurelia. Za císaře Juliána zde byla v polovině 4. století po Kr. postavena Juliánova věž, krystalizační jádro pozdější Sámovy říše. Její hlavní město leželo právě na úze-

mi Znojma a byl jím Wogastisburg, uváděný kronikářem Fredegarem k r. 631.

Ve skutečnosti se hlavní město Sámovy říše nazývalo „Wugost“ (= věž u lesa); tímto lesem se rozuměl Hercynský prales, začínající u Znojma a táhnoucí se přes Českomoravskou vrchovinu až po Krušnohoří. Poloha *Wogastisburgu* (= Znojma) zaručovala Sámovi nedobytnost této pevnosti i proti Avarům. Nejednalo se o pohraniční pevnost, jak se domnívali mnozí historikové v minulosti, nýbrž o centrální opevnění Sámovy říše.

### Znojmo - „staré město Rostislavovo“

Historik J. Zástěra se domnívá, že Wogastisburg byl Sámovými nástupci dále zkonkonalován systémem valů a příkopů, až se stal „nepředstavitelnou pevností“, o níž se zmiňují v 9. století francíi analisté. Hlavní důkazy pro toto své tvrzení opět spatřuje ve znojemske rotundě sv. Kateřiny. Na rozdíl od dosavadních interpretací nástěnných maleb předkládá svůj vlastní výklad. Podle něho 8 postav panovníků ve třetím pásu jsou knížata velkomoravská, kdežto všech 19 panovníků z rodu Přemyslovců je vyobrazeno ve čtvrtém pásu. Knížata vládnoucí jen v Čechách (od Bořivoje po Oldřicha) jsou zobrazena bez pláště, knížata vládnoucí na Moravě i v Čechách (od Břetislava I. po Soběslava I.) mají plášť - jakožto velkoknížata.

Zcela nová je Zástěrova interpretace postavy za pluhem. Nejedná se o Přemysla Oráče, nýbrž o Sába. Potvrzují to fotografie, pořízené při ultrafialovém světle, na nichž je nad hlavou vládnoucího Přemysla Oldřicha nápis: „ZAMO“. Podobný nápis je i nad hlavou panovnícké postavy, která má navíc královskou korunu. Přemysl Oráč i první panovník ze třetího pásu maleb je král Sám! Tuto skutečnost považuje Zástěra za důkaz kontinuity Sámovy a Velkomoravské říše, která je ostatně historiky obecně přijímána jako historický fakt.

Další překvapení přináší Zástěrova interpretace vyobrazení postav nad triumfálním obloukem apsidy znojemske rotundy. Podle dosavadních názorů se mělo jednat o donátory Konráda II. Znojemskeho a jeho manželku Marii Srbskou, kteří byli považováni za původce přestavby a malířské výzdoby rotundy sv. Kateřiny. Zástěra tyto postavy identifikuje jinak: jako velkomoravského knížete Rostislava a jako kněžnu Libuši. A aby toho nebylo málo, v triumfálním oblouku byl rovněž při ultrafialovém světle zjištěn do té doby neznámý nápis: „METODE FONDIT“ (= založil Metoděj).

Z těchto skutečností autor vyvodil závěr, že stavba rotundy a malířská výzdoba byly provedeny za arcibiskupa Metoděje a že spoluzakladatelem této stavby byl kníže Rostislav. Pokud tomu tak doopravdy bylo, muselo být Znojmo Rostislavovým městem za jeho vlády (846 - 870) a zároveň sídlem arcibiskupa Metoděje. Znamenalo by to, že rotunda sloužila i jako mauzoleum, v němž byli pohřbeni panovníci Velké Moravy až po Rostislava, že tudíž byla hlavním velkomoravským chrámem. Termovizní průzkum, provedený v 80. letech, navíc prokázal, že po levé straně apsidy je ve stěně hrob a že ve skalním podloží pod hlavní lodí rotundy se nachází značný dutý prostor, v němž by mohla být hrobka velkomoravských knížat.

Zástěra se domnívá, že apsidu a první tři pásy výzdoby znojemske rotundy vymalovali technikou fresco secco (= na navlhčenou omítku) malíři, kteří byli v doprovodu arcibiskupa Metoděje při jeho návratu na Moravu někdy v letech 869-870. V rotundě byl pravděpodobně uzavřen sňatek Bořivoje a konče Soběslava I. Tato domalba zároveň vyjadřuje „translatio regni“ - přenesení království z Moravy do Čech.

### Co bylo dříve: Kosmova kronika, nebo znojemske malby?

Je všeobecně známo, že nejstarší český kronikář Kosmas (1045-1125) ve své kronice tendenčně zamlčel informace o Velké Moravě. O důvodech, které ho k tomu vedly, se můžeme jen dohadovat. Historik J. Zástěra je toho názoru, že Kosmas musel znojemske malby vidět dříve, než začal psát svou kroniku. Samozřejmě znal i tzv. přemyslovskou pověst, dal jí však jinou interpretaci, než jak jí zaznamenala například Kristiánova legenda. Kosmas zřejmě Znojmo navštívil poprvé

v r. 1099, kdy doprovázel knížete Břetislava II. na jednání s uherským králem Kolomanem.

Z vyobrazení ve znojemske rotundě vzal Kosmas podle názoru J. Zástěry svých osm mytických knížat včetně Přemysla Oráče, avšak změnil jejich jména. Kosmův kníže Hostivit je ve skutečnosti Rostislav, poslední z osmi velkomoravských knížat. Tvrdí-li Kosmas, že Hostivit zplodil Bořivoje, znamená to, že Bořivoj byl synem velkomoravského knížete Rostislava. Protože tento panovník ztělesňoval cyrilometodějský církevní ritus, je Kosmovo „přejmenování“ Rostislava na Hostivita vcelku pochopitelné.

Zástěra dospěl při rozboru ikonografie panovníků zobrazených ve 3. a 4. pásu maleb ve znojemske rotundě k dalšímu pozoruhodným závěrům. Podle nich například knížata Václav a Vratislav II. jsou v cyklu čtvrtého pásu vyobrazena dvakrát, stejně jako Pře-

rozená ve třetím pásu, pokřtěná: Sám i jeho nástupci. Až do r. 631 totiž v oblasti Sámovy říše působil sv. Amand, později sem pronikly irsko-skotské misie. Na konci 7. a v 8. století se Panonie a Morava ocitly v působnosti patriarchů akvilejských. O existenci křesťanství na Moravě dávno před vznikem Velké Moravy se rovněž zmiňuje Kristiánova legenda z konce 10. století. Kníže Rostislav je ve znojemske rotundě zobrazen jako donátor, držící v rukou kostel, který symbolizuje jeho osobu jako zakladatele samostatného moravského křesťanství a rovněž jako zakladatele hlavního velkomoravského chrámu. Podle archeologa R. Turka mohlo dojít ke křtu 18-20letého Bořivoje v r. 870, ještě před svržením knížete Rostislava.

### Jaké byly vztahy mezi vyobrazenými panovníky?

Při rozboru maleb ve znojemske rotundě dospěl J. Zástěra ke zjištění, že každý zachycený pohyb ruky nebo postoj těla má svůj význam a funkci. Tak například Soběslav I. ukazuje adoračním gestem levé ruky na Bořivoje - zakladatele pražské větve Přemyslovců. Bořivoj zase jedním prstem levé ruky ukazuje na vedle stojícího Svyatopluka I. a ten ukazuje ukazovákem levé ruky, obráceným k postavě Bořivojově, vyjadřuje je vztah otce a syna. Třetí Přemyslovec, Vratislav I., ukazuje na postavu bratra Svyatopluka I. a demonstruje tím soulad i nástupnictví.

Jinak je tomu ovšem v případě sv. Václava, který je čtvrtým panovníkem v pořadí. Jeho postava je vůči Vratislavu I. izolována, nekomunikuje. Znamená to, že Václav nenastoupil bezprostředně po otcově smrti; vlády se zmocnila matka Drahomíra. Václav ukazuje ukazovákem levé ruky na následující postavu, kterou je on sám, vyobrazený s příbivcem jako patron českého státu. Václav je izolován i od svého nástupce - Boleslava I., který ho dal zavraždit.

Postav, jež nekomunikují, je ve znojemske rotundě vyobrazeno více. Naprostá izolace je také mezi Boleslavem III. a posledním knížetem bez pláště, Oldřichem, neboť Boleslav se ho pokusil zavraždit. Kníže Jaromír není zobrazen vůbec. Dobré vztahy nebyly ani mezi Oldřichem a jeho nástupcem Břetislavem I., který s postavou otce rovněž nekomunikuje. Se svým předchůdcem ani nástupcem nekomunikuje ani 12. vyobrazený Přemyslovec - Vratislav II. Podobně je tomu s Bořivojem II. ve vztahu k jeho nástupci Svyatoplukovi, který ho násilím svrhl z trůnu. Na čestném místě ve středu rotundy je podruhé vyobrazen první český král Vratislav II., a to vedle nejmladšího syna Soběslava I. jako 18. Přemyslovec. Jím je čtvrté pořadí maleb ve znojemske rotundě uzavřeno.

Zástěra se pokusil vyvodit závěry i ze štítů a praporců zobrazených panovníků. Kopí s praporci ukazují, kterým zemím dotyčný panovník věnoval: trojitě ukončení praporce znamená vládu v Čechách i na Moravě, dvojitě ukončení ve spodním pásu pouze vládu na Moravě, ve vrchním pořadí vládu pouze v Čechách. Na základě toho autor dospěl k závěru, že Bořivoj I. a Svyatihněv I. měli právo na velkomoravský trůn, třebaže vládli pouze v určité části Čech. Vratislav I. až Břetislav I. mají praporce s dvojitým zakončením. Po 150 letech má opět praporec s trojitým zakončením až Svyatihněv II., neboť po svém otci Břetislavu I. nastoupil jako velkokníže s právem vlády na celém území Čech a Moravy. To je podle Zástěry důkazem toho, že Břetislav I. dokončil připojení Moravy k Čechám. Panovníci od Svyatihněva II. až po Soběslava I. mají opět praporec s trojitým zakončením.

Podobná je situace i ve třetím pořadí, které zachycuje panovníky „velkomoravské“: Samo(slav), Svyatoslav a Vítislav mají praporec s trojitým zakončením, Heriman s dvojitým zakončením, Svyatimír s trojitým zakončením, Mojslav, Mojmir I. a Rostislav opět s dvojitým zakončením. Znamená to tedy, že od postavy čtvrtého knížete byla střídavě ztracena vláda nad českými kmeny a že pravomoc vlády zůstávala omezena jen na území Moravy. Šestý panovník Mojslav získává území Čech zpět pod nadvládu Moravy, ale jeho nástupce Mojmir I. opět Čechy ztrácí, ale naopak získává Nitransko. Rostislav se pokouší získat Čechy diplomaticky, a to sňatkem svého syna Bořivoje a Ludmilou z kmene Pšovánů.

Zástěra dále zjistil, že malíři ztvárnili šestým způsobem také štíty vyobrazených panovníků. Z jejich srovnání vyvodil tyto závě-



Komu to vlastně kněžna Libuše věští slávu: Praze, nebo Znojmu? (Sousoší Přemysla a Libuše od J. V. Myslbeka na Vyšehradě.)

Foto: Zdeněk Andršt

mysl ve třetím pásu. Oldřich bez pláště a Břetislav I. v plášti jsou umístěni na čestném místě nad vchodem do apsidy; tím je vyjádřen jejich vztah otec-syn. Podobně jsou na čestném místě rovněž ve čtvrtém pásu proti vchodu do apsidy zobrazeni Vratislav II. jako král a kníže Soběslav I.: to opět vyjadřuje vztah otec-syn. Tím má být zdůrazněna vláda čtyř generací Přemyslovců v přímé linii.

Vzhledem k tomu, že byla znojemska rotunda přestavěna za knížete Soběslava I., má i tento panovník zvláštní postavení: po jeho pravé ruce je zobrazeno 9 Přemyslovců v plášti a po jeho levé ruce 9 panovníků bez pláště. Na čestném místě nad vchodem do rotundy je vyobrazen také kníže Václav a sv. Václav. Zástěra se domnívá, že nahodilé nebylo ani datování přestavby rotundy do r. 1134: tehdy si totiž Svyatoplukovi připomínali stě výročí nastoupení Břetislava I. jako velkoknížete Čech a Moravy na trůn (1034).

K ikonografii třetího pořadí vyobrazení panovníků Zástěra mimo jiné uvádí, že osm knížat v čele v Přemyslem Oráčem (= Sámem) nejsou předkřesťanská knížata známá z Kosmovy kroniky, nýbrž velkomoravští panovníci. Jejich jména z titulačních pásek byla později z neznámých důvodů odstraněna. Do velkomoravského období autor datuje i vymalování mariánského cyklu. Původní zasvěcení této rotundy totiž bylo jiné: Nanebevzetí Panny Marie.

Zajímavé jsou rovněž souvislosti, týkající se vyobrazení Přemysla Oráče. Jeho orba je podle J. Zástěry aktem mystickým a kulturním: Přemysl se jako oráč stává zakladatelem města, podobně jako Romulus při založení Říma. Jedině ve Znojmě (Wogastisburgu) mohl být Přemysl (Sám) zobrazen jako „zakladatel města“. Označení „urbs“, používané Anály fuldskými k r. 871 („urbs antiqua Rastizi“ = staré město Rostislavovo), se může vztahovat ke Znojmě jako sídelnímu městu velkomoravského panovníka.

Podle Zástěry byla všechna knížata, zob-

rozená ve třetím pásu, pokřtěná: Sám i jeho nástupci. Až do r. 631 totiž v oblasti Sámovy říše působil sv. Amand, později sem pronikly irsko-skotské misie. Na konci 7. a v 8. století se Panonie a Morava ocitly v působnosti patriarchů akvilejských. O existenci křesťanství na Moravě dávno před vznikem Velké Moravy se rovněž zmiňuje Kristiánova legenda z konce 10. století. Kníže Rostislav je ve znojemske rotundě zobrazen jako donátor, držící v rukou kostel, který symbolizuje jeho osobu jako zakladatele samostatného moravského křesťanství a rovněž jako zakladatele hlavního velkomoravského chrámu. Podle archeologa R. Turka mohlo dojít ke křtu 18-20letého Bořivoje v r. 870, ještě před svržením knížete Rostislava.

Neméně zajímavá jsou i Zástěrova zjištění ohledně velkomoravských panovníků ve třetím pořadí: Svyatimír a Mojmir I. se svými půlenými červenobílými štíty liší od ostatních knížat. Autor se proto domnívá, že byli pravděpodobně příslušníky vedlejší větve vládnoucího rodu, který sídlil v Mikulčicích. Na svých bojových zástavách měli červenou a bílou barvu i Svyatopluk a Mojmir II. Tato barva znamenala vyjádření nástupnického práva Velké Moravy.

### Kdo vládl v letech 658-830 na Moravě?

Jak již bylo konstatováno v úvodu, nedostatek písemných zpráv rozhodně neznamená, že se po smrti krále Sába naše území vyhlídilo. Zástěra stanovil pořadí předvelkomoravských a velkomoravských panovníků od Sába až po Rostislava takto: Samo(slav), Svyatoslav, Vítislav, Heriman, Svyatimír, Mojslav, Mojmir a Rostislav. Podle způsobu „komunikace“ mezi prvními čtyřmi panovníky autor usoudil, že mezi nimi existovalo bezproblémové nástupnictví.

Kožešinouvu ozdobu knížecího pláště měli například Libuše, Sám, Mojslav a Rostislav. Na základě toho se Zástěra domnívá, že Mojslav a Rostislav museli mít důstojenství blízké postavení králů. Nepřímou to potvrzuje i kronikář Kosmas, který píše, že Křesomysl (= Mojslav) byl posazen na výsost trůnu a že Hostivit (= Rostislav) nastoupil na trůn; u ostatních hovoří pouze o knížecím stolci. Mojslavovy zásluhy mohly souviset s jeho účastí při vyvrácení hlavního avarského hrinku.

V této souvislosti nejsou bez zajímavosti ani informace Václava Hájka z Libočan o tom, že Neklan (= Mojmir I.) dal postavit na Vyšehradě v r. 866 věž Neklanu, v níž nechal vyobrazit podoby knížat, která jej předcházela. Ve zmíněném roce vládl na Moravě Rostislav (= Hostivit) a onou „věží“ byla podle Zástěry znojemska rotunda. Hájek totiž mohl tento letopočet vidět ve Znojmě a použít ho pro Vyšehrad. Kronikář Kosmas potvrzuje, že Křesomysl (= Mojslav) byl násilně svržen a trůn obsazen Neklanem (= Mojmir I.). Zdá se, že náš nejstarší kronikář věděl mnohem víc, než byl ochoten přístím generacím sdělit.

J. Zástěra se pokusil vyvodit některé závěry i ze jmen velkomoravských panovníků. Domnívá se, že jména Samoslav, Svyatoslav a Vítislav patří do první skupiny. Pak následuje Heriman, jehož jméno by mohlo svědčit o sňatku vládnoucího velkoknížete s frankkou princeznou. Po něm se na moravském trůnu střídají asi dva rody, jejichž představitelé spolu bojovali: Svyatimír, Mojslav, Mojmir a Rostislav. Byly to spřízněné rody, podobně jako Přemyslovců a Slavníkovců o sto let později v Čechách.

Rod, jehož jména byla zakončena na -slav, měl sídelní město ve Znojmě, někdejšími centry Sámovy říše, kdežto rod, jehož jména končila na -mír, sídlil v Mikulčicích (Svyatimír, Mojmir I.). Také Svyatopluk pocházel z Mojmirova rodu, a proto byl jeho prvorozený syn pojmenován Mojmir II.

### Slavníkovci pocházeli z Moravy

Z ikonografického rozboru znojemske maleb vyplývá, že pražští Přemyslovců pocházeli z hlavní linie (počínaje Bořivojem) od knížete Rostislava, posledního velkomoravského vládce vyobrazeného ve třetím pořadí maleb v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě. Sídlem jejich předků (od Sába-Samoslava) bylo Znojmo, středisko vedlejší linie leželo na území Mikulčic. Jejich přími potomci, Svyatopluk a Mojmir II., kteří již nevládli z Mikulčic, ale z jiného sídla, byli představiteli rodu Slavníkovců. V souvislosti s výzkumem v Mikulčicích zjistil již před 40 lety historik V. Richter, že na pozemcích v blízkosti velkomoravského hradíště jsou pomístní názvy „Na Slavníku“ a „Na Slavnici“. Z toho usoudil, že název tohoto hradíště zněl „Slavnica“, a ztožnil jej s Kosmovou „Slavnici“.

Sídlo v Mikulčicích fungovalo, jak potvrzují archeologické nálezy, až do poloviny 10. století. Pak pod náporom Maďarů pokračovatelé rodu Slavníkovců, předsídlili do východních Čech. Jejich nové hlavní sídlo, Libice, bylo postaveno jako nížinný říční hrady, podobně jako v Mikulčicích. Do té doby vládnoucí zlíká knížata, vládnoucí z hradíště v Kouřimě, po příchodu Slavníkovců náhle mizí - neznám kam a proč.

Bez zajímavosti není ani fakt, že dávno před připojením Moravy k Čechám se pod pravomoc pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovce dostalo okolo r. 985 území Moravy, Slezska, Krakovska a části Dolního Rakouska, tedy oblasti původně tvořící součást Velkomoravské říše. Do té doby měla Morava

(Pokračování na str. III)

# NOVÝ POHLED NA POČÁTKY ČESKÝCH DĚJIN

(Pokračování ze str. II)

svého samostatného biskupa Vracena, který pobýval pravděpodobně ve Znojmě, původním sídle arcibiskupa Metoděje.

Připojení Moravy k pražskému biskupství se uskutečnilo se souhlasem maďarského knížete Gejzy a polského Boleslava Chrabrého. Biskup Vojtěch tehdy přidělil pražské kapitule ves Slavnic, bývalé sídlo rodu Slavnicovců. Sekyřkostel, zřejmě poslední sídlo moravského arcibiskupa, a Podivín, který se po zániku Velkomoravské říše stal centrem zmenšeného státního útvary, jenž se po nějakou dobu ještě zachoval. O tato tři místa se později vedl dlouholetý spor mezi pražským biskupstvím a nově zřízeným moravským biskupstvím, které bylo založeno v r. 1063 v Olomouci.

## Dívčí i lúcká válka se odehrály na jižní Moravě

J. Zástěra se domnívá, že jméno Podivín souvisí s místem, které se stalo nástupcem velkomoravského města Děvina - proto „po Děvině“ čili Podivín. „Dowina“ (= dívka) Análů fuldských z r. 864 umísťují historikové a archeologové buď na Pálavské kopce, nebo na Děvín v Bratislavě. Kosmas kladl Děvín do doby knížete Přemysla a kněžny Libuše a přemístil ho do oblasti Prahy.

Podle Zástěry se zdá, že Dowina existovala již v době Sámově v prostoru Pálavských kopců a souvisela s „dívčí válkou“, o níž vypravuje Kosmova kronika. Vysvětlení autor opět nachází v ikonografii spodního, třetího, pásu maleb znojemské rotundy. Ten totiž zachycuje nejen založení města, nýbrž i vítězství křesťanství nad pohanstvím. Libuše byla podle Zástěry jako kněžka, věštkyňa a hadačka před sňatkem se Sámem hlavní představitelkou pohanského ritu všech slovanských kmenů žijících na jižní Moravě.

Z tohoto hlediska byl „Děvín“ pohanským kultovním střediskem. Na kultovní charakter okolí upomínají i názvy dvou obcí - Horní a Dolní Věstonice; původní význam názvu zůstal zachován i po německé kolonizaci. Se střediskem předchozího pohanského kultu zřejmě souviselo i patrocinium sv. Mikuláše v Dolních Věstonicích.

Kosmas kladl počátek „dívčí války“ do doby, kdy zemřela kněžna Libuše. Přemysl (= Sámo), který předtím kult pohanských kněžek trpěl, se po smrti manželky rozhodl podrobit je vojensky své ideologii křesťanství v tomto kultovním středisku. Tento boj nevedl jen s kněžkami, nýbrž i s velmoži, kterým pohanství vyhovovalo. Náš nejstarší kronikář zřejmě o všech těchto skutečnostech věděl, avšak nemohl či nechťel o nich psát.

Podobně tomu bylo s „luckou válkou“. Pověst i s kmenem Lučanů přemístil do Čech - na Zatecko. Kolorit událostí nezapadá do Čech 9. století, kdy zde mělvádnout Neklan, totožný s Mojmirém I. Jeho odpůrcem nebyl Vlastislav, ale nitranský kníže Pribina. Území Lucka (Lucké pole, Lucká provincie) leželo na hranici mezi říší Mojmirů I. a Pribiny. Kníže Pribina přitáhl vojensky do oblasti Bánova a Uherského Brodu, byl však poražen a zbytky jeho vojsk byly pronásledovány některým z Mojmirových velmožů až do oblasti Luka Tura (Turské pole podle Kosmy), kde tento vůdce padl. Jeho hrdinská smrt se stala základem pověsti, s níž se Kosmas seznámil. Následkem Pribinovy porážky bylo připojení Nitranska k moravskému knížectví.

Kosmas se dále zmiňuje o tom, že v r. 894 se kníže Svatopluk ztratil uprostřed svého vojska a odešel jako poustevník na horu Zobor u Nitry. V té době byl na Zoboru založen klášter sv. Hypolita. Zástěra upozorňuje na to, že klášter stejného zasvěcení zřídil arcibiskup Metoděj také ve Znojmě.

## Kde leželo Svatoplukovo „hlavní město“ a jak se nazývalo?

V případě Děvina čerpal Kosmas pravděpodobně inspiraci pro svou kroniku přímo na místě - na Moravě. Protože pravidelně jezdil na jižní Moravu, aby odváděl finanční dávky ze Sekyřkostelu, Podivína a Slavnic, přišel nepochybně do styku i s pověstmi o „dívčí válce“. Hned vedle Děvina v Pálavských kopcích totiž leží i hrad Chrasten, tj. Vyšehrad (Rassenburg = hrad postavený z chrastí).

Ještě dříve, než začaly systematické archeologické výzkumy ve Starém Městě u Uh. Hradiště a v Mikulčicích, bylo po r. 1945 prozkoumáno u Dolních Věstonic asi dva tisíce hrobů z doby velkomoravské. Takovému počtu hrobů odpovídalo velké sídlištní středisko o počtu obyvatel 6-8 tisíc osob. Zdá se, že právě tady mohlo ležet dosud marně hledané centrum Velkomoravské říše knížete (krále) Svatopluka. Tvořil ho kopec Děvín nad Věstonicemi se soustavou pevností v nadmořské výšce 250-300 metrů.

Poblíž „Dowiny“, jakožto pohanského kultovního místa, se nacházejí zajímavé vápencové útvary ve tvaru dolmenů: Tři sudičky, Tři panny a Tři zakleté princezny. U chrámu sv. Mikuláše v Dolních Věstonicích stojí trojsousoší sv. Luitgardy, ztělesňující Víru, Naději a Lásku, které se mohlo stát inspirací pro kronikáře Kosmu, pro jeho tři Krokovy dcery: Kazi, Tetu a Libuši. Jeden z vápencových útvarů v okolí Děvina nese totiž jméno „Vzývající“ a má tvar známého velkomoravského oranta.

Jiný vápencový útvary se tvaru ležící dívky dal pravděpodobně tomuto místu název -

Děvín. Při pohledu od Siroťčího hrádku se mění do podoby obrovské „žáby“. Ta, jak známo, byla atributem pohanských věštkyň, tedy i Libuše. Například i Václav Hájek z Libočan dával Libuši při věštění do ruky zlatou žábu. V Mikulčicích bylo nalezeno nákončí, na jehož jedné straně byla vyobrazena stylizovaná žába a na druhé postava muže, mylně považovaného za velmože nebo panovníka; ve skutečnosti se jednalo o boha Peruna.

Na velkomoravskou „Dowinu“ upomínají i středověké názvy v okolí Klentnice. V lichtenštejnském urbáři z r. 1414 se uvádí pomístní jméno „Puellberg“, připomínající jméno z Análů fuldských: „Dowina, id est puella“. Složenina z latinského „puella“ a německého „berg“ znamená: „civitas Dowina“. Název „Dowina“ se dochoval ve jméně středověkého hradu Dzewicy, připomínajícího k r. 1222.

Z výše uvedeného se zdá, že stavebním materiálem pro Svatoplukovo sídlo byl vápenc, který se těžil nad Horními Věstonicemi a nad Pernou. Podle bílého vápence neslo Svatoplukovo město označení *Bělehrad*, jež se po palatalizaci hlásek z „b“ změnilo na „v“: *Veligrad* nebo *Velehrad*; v arabštině *Džaradišt* nebo *Džaravát* (= bílý hrad).

Na existenci důležitého velkomoravského centra podle J. Zástěry ukazuje i samotný název „Pálava“, který ve slovinské znamená „spáleniště města“, vydrancovaného hlavního města, které již nepovstalo z trosek. Povědomí o tom, že se v těchto místech kdysi nacházelo hradiště, potvrzují i názvy pozdějších kolonizačních vesnic Purkmanice (= Hradčany) a Perná (= Bergen, Hradiště). Pozornost si zasluží i název pozemků, jež se táhnou od Perné až po dnešní zříceniny Siroťčího hrádku - Feigelberg (= hradiště věrolomníka). Jako „věrolomníka“ totiž označují Anály fuldské knížete Svatopluka.

## Kolik slovanských kmenů sídlilo v Čechách a na Moravě?

Ve svých úvahách o nejstarších dějinách Moravy se J. Zástěra zabývá i otázkou počtu kmenů obývajících naše území. Vychází při tom z údajů tzv. Geografa bavorského z počátku 9. století, který v souvislosti s Moravou hovoří o dvou kmenech: *Merehani* (měli 30 hradů) a *Marharii* (měli 11 hradů). Vedle nich jsou uváděni ještě *Holasci* na severní Moravě (měli 5 hradů). Území, patřící v té době pod pravomoc Mojmirů I., čítalo dohromady 46 hradů čili opevněných sídel.

První slovanské kmény se k nám dostaly podle Zástěry z oblasti mezi Odrou a Vislou v průběhu 6. století. Ze severu přes Moravskou bránu na naše území pronikli *Charvátí* (měli jméno podle pohoří Karpat). Dalším kmenem byli *Srbové*: část z nich pronikla přes Děčínskou bránu a Krušné hory do vnitrozemí až po řeku Dyji a obsadila jižní Čechy, Šumavu a Horní Rakousko. Ti *Srbové*, kteří překročili Krkonoše a zalidnili oblast při soutoku Labe a Vltavy, tedy nejúrodnější část Čech, se nazývali *Pšované* (název dostali podle pšovsky = pšenice). Pšované zabrali území v povodí Ohře a Berounky. Až do středních Čech pronikli Slovinci, kteří se věnovali pastevečtví. Společný název pro srbské a slovinské kmény na území Čech vznikl ze slovinského názvu pro pastevece - *Čech*. Charvátí pronikli do srbské domény v oblasti Turnovských skal a postupně zabrali celé severovýchodní, východní a jihovýchodní Čechy.

Na Moravě obsadili Charvátí střední Moravu (Geograf bavorský pro ně užívá název *Merehanes*, v němž se ožívá kořen „Haná“) a dále oblast Bílých a Malých Karpat. *Srbové* na Moravě obsadili celé Podyjí a část Českomoravské vrchoviny až po tok řeky Jihlavy a část území Rakouska. Geograf bavorský Srby na území Moravy označuje jako *Behemares* (měli 15 hradů) a Srby na území Čech jako *Behewindes*. Slovinci, kteří osídlili část vídeňské pánve, pronikli z jihu do oblasti jižní Moravy se středem v Pálavských kopcích, dále povodím Svratky až k Rajhradu a Brnu a povodím Svitavy až do oblasti Svitav a Třebové. Geograf bavorský nazývá toto území *Merehars* (měli 11 hradů); slovo „hars“ je z latiny odvozené označení pro písčité půdy. Z výše uvedeného J. Zástěra soudí, že pozdější moravské úděly (Olomoucko, Břeclavsko a Znojemsko), vzniklé za Břetislava I., měly své historické kořeny v původním kmenovém uspořádání z dob tvořících se velkomoravského státu.

## E. Vlček versus D. Třeštík

Již řadu desetiletí se historikové rozcházejí v údajích o stáří nejstarších Přemyslovců. Mnozí z nich ze setrvačnosti hájí to, k čemu se dopracovaly předchozí generace historiků, a to často bez ohledu na nová fakta, která přináší současná věda. Tak je tomu i v případě odlišných stanovisek historika Dr. Dušana Třeštíka, jak je prezentoval opakovaně ve svých odborných pracích, naposledy v knize *Počátky Přemyslovců* (Praha 1997). Jeho datování stáří prvích Přemyslovců zásadním způsobem korigoval v 80. letech antropolog prof. Emanuel Vlček, s jehož závěry

se J. Zástěra téměř bezvýhradně ztotožňuje. A nejen to...

Podle E. Vlčka se Bořivoj narodil v letech 848-850 (podle D. Třeštíka 852-853) a žil do r. 889; jeho manželka Ludmila se narodila kolem r. 855 (podle Třeštíka 860) a zemřela r. 921. J. Zástěra se domnívá, že ve Vlčkových prospěch hovoří znojemské malby, z nichž vyplývá, že svatba Bořivoje a Ludmily se pravděpodobně konala ve Znojmě na rozhraní let

jedinou vládou.

S osobou knížete Bořivoje souvisí ještě jeden poznatek, k němuž dospěl E. Vlček. Zjistil totiž, že kosterní pozůstatky asi 35letého knížete z konce 9. století, nalezené v hrobce v Sadech u Uh. Hradiště, vykazují z antropologického hlediska stejné znaky jako u Bořivoje. Pravděpodobně se jednalo o Bořivojova bratra, který zřejmě kontroloval jednu z oblastí Velkomoravské říše jako podřízený krále Svatopluka se sídlem na území dnešního Uh. Hradiště. Významu tohoto velkomoravského velmože odpovídal i pohřeb v kovové rakvi, prý nejkrásnější na sever od Alp.

## Znojemská rotunda a „pěřová koruna“ moravských králů

Jak již bylo uvedeno, J. Zástěra se domnívá, že malby ve znojemské rotundě sv. Kateřiny byly provedeny ve dvou etapách: první tři pásy v 9. století, čtvrtý pás na počátku 12. století. Předpokládá rovněž, že apsida i loď rotundy byly zaklenuty již při stavbě, nikoli až v r. 1134. V apsidě prý bylo za oltářní menou umístěno biskupské křeslo. S ním zřejmě souvisí torzo nápisu „AUTURUS“ nebo „UTURUS“, který v r. 1892 odstranil restaurátor T. Melicher. Znojmo, jakožto jedno z velkomoravských biskupských center, se jmenovalo *Speculum Julienne* nebo *Sugutur*. Nápis nad obloukem výklenku apsidy tedy zněl: „EPUS SUGUTURUS“ - biskup suguturský.

Dalším zajímavým zjištěním J. Zástěry je fakt, že ve středu klenby hlavní lodi rotundy se nachází sedm otvorů, na nichž mohla být podle autora zavěšena Koruna, podobně jako v hlavních chrámech Franké říše. Tuto Korunu pak později přenesl kníže Soběslav I. ze Znojma do Prahy na Vyšehrad, kde ji nechal zavěsit v chrámu, postaveném v r. 1129 nad hrobem svého otce, prvního českého krále - Vratislava II. Navazoval tak vědomě na tradici velkomoravských králů. Jednalo se o ono „translatio regni“ - přenesení království z Moravy do Čech.

J. Zástěra upozorňuje i na souvislost znojemských maleb s výzdobou římského chrámu „Sancta Maria Antiqua“ v blízkosti Fora Romana. Chráms stál na úpatí kopce „Sv. Hypolita“ (podobně zasvěcení je i ve Znojmě). Právě do tohoto řeckého kláštera vstoupil sv. Cyril a odtud si v r. 869 přivedl sv. Metoděj na Moravu malíře, kteří provedli malby první tři pásů ve znojemské rotundě.

Z poznatků restaurátorů vyplývá, že hlavní loď a apsida rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě byly omítnuty dvakrát: první omítká byla hrubá, druhá, na níž byly provedeny malby, jemná. Malby byly prováděny na suché omítkě. Zazděné trámy i nahazovaná omítká končily v polovině třetího pásu maleb. Trámy lešení procházely celou stěnou a po jejich odstranění byly otvory uzavřeny a doomítnuty. Z toho vyplývá, že malby I. - 3. pořadí včetně apsidy byly provedeny současně s omítkou, tedy v 9. století.

Původní patrocinium rotundy bylo „Nanebevzetí Panny Marie“ a s ním souvisel i mariánský cyklus ve druhém pořadí vyobrazen. Tomu ostatně odpovídá i nápis o tom, že v r. 1134 kníže Konrád, jeho druhý zakladatel, „...obrazy králů rozmnožil ve svatyni bl. P. Marie...“ - nechal namalovat horní pás Přemyslovců od Bořivoje I. po Soběslava I.

J. Zástěra upozorňuje ještě na další zajímavou skutečnost, která souvisí se znojemskou rotundou. Za nepřímý důkaz, potvrzující oprávněnost své teorie, považuje antickou pyxidu ze slonoviny, která byla nalezena nedaleko Zlatých Moravců na Slovensku: je na ní vyobrazen pastýřský a rolnický motiv. Zástěra se domnívá, že předlohou pro pyxidu byly malby ve Znojmě. Pyxida sloužila jako šperkovnice manželky Svatopluka II., který musel po neúspěšném boji s Mojmirém II. s doprovodem Franků uprchnout v letech 896-897 z Nitry. Byl zabit, šperkovnice vykradena a rozbita a zbytky pyxidy, vytvořené v poslední třetině 9. století, uloženy k jeho nohám při pohřbu.

Zástěrovu teorii o „pěřové koruně“, která byla původně umístěna ve znojemské rotundě, potvrzují i poznatky numizmatika P. Radoměrského. Ten dospěl ke zjištění, že kníže Břetislav I. použil nikoli náhodou symbol „pěřové koruny“ na své první ražené minci. Jednalo se o atribut královské moravské koruny, protože Břetislav I. sám sebe i své potomky považoval za dědice moravské říše. Obraz kotvy sv. Klimenta, použitý na této i dalších mincích, totiž svědčí o Břetislavově snaze navazovat na cyrilometodějskou tradici Velkomoravské říše.

„Pěřová koruna“ není doložena jen na mincích z 11. století, nýbrž i na archeologických nálezech z doby velkomoravské. Pěřová čelenka čili koruna moravských králů je vyobrazena na bronzovém nákonci z hrobu č. 7 v Dolních Dunajovicích. Něco, co se podobá koruně či byzantskému diadému, objevil v r. 1949 ve znojemské rotundě nad hlavou domnělého Přemysla Oráče (= Sáma) restaurátor F. Fišer. To by znovu potvrzovalo, že Sámo

byl svými současníky označován za krále („rex“).

## Znojemská rotunda - mauzoleum a hlavní chrám Velké Moravy

Po letech výzkumů v rotundě sv. Kateřiny dospěl J. Zástěra k závěru, že v prostorách pod podlahou nebo v její blízkosti jsou hroby velkomoravských panovníků a že v levé straně za oltářem Panny Marie ve zdi apsidy byl pohřben i sv. Metoděj. Svou teorii opírá o výsledky termovizního (1983), radarového (1984) a selektorového (1985) průzkumu. Přesto rozhodující slovo očekává od archeologického výzkumu.

Autor si všímá i údajů písemných pramenů, z nichž lze dedukovat, že přivítání byzantské misie Konstantina a Metoděje se uskutečnilo ve Znojmě. Na místo setkání Rostislava s misionáři prý ukazují dva kamenné kříže u Dobšic na Znojemsku. Do soustavy opevnění „starého města Rostislavova“ (= Znojmo) patřily údajně lokality „Na valech“, „Horní Balla“ a „Dolní Balla“.

## Osudy Znojma po zániku Velkomoravské říše

Historické vakuum 350 let, od r. 870 do r. 1226, kdy bylo založeno Přemyslem Otakarem I. středověké město Znojmo, se J. Zástěra pokouší interpretovat takto: Příčinou chybějících informací bylo zničení Znojma v r. 1146, kdy bylo město dobyt a zničeno, jeho obyvatelstvo vysídleno do Čech a prodáno do otroctví. Proto se nezachovala tradice ústního podání o nejstarších dějinách Znojma.

Autor se domnívá, že po zániku Velkomoravské říše si několik malých knížectví, například Znojemsko a Brněnsko, pro svou hornatou polohu uchovalo samostatnost. Na Brněnsko Maďarí zaútočili těsně před rokem 948 a snažili se dobyt i Znojmo s Hradiskem sv. Hypolita. V době maďarských útoků do oblasti jižní Moravy opustili potomci Mojmirů II. Mikulčice a přešli do Čech. Znojmo zůstalo ještě nějakou dobu samostatné a mělo dokonce i biskupa Vracena. Přemyslovci tehdy využili porážky Maďarů na Lechu v r. 955 k obsazení západní Moravy a později pronikli až k Nitře a na Krakovsko.

Ke znovudobytí Moravy došlo za knížete Oldřicha a jeho syna Břetislava I. Ten se na Moravě dokonce usadil i se svou manželkou Jitkou a tam se jim narodil prvorozený syn Spytihněv. Těbaže sídlo Břetislava I. není známo, J. Zástěra soudí, že jím bylo Znojmo. Vyvozuje to mimo jiné z faktu, že po Břetislavově smrti kněžna Jitka přesídlila z Prahy do Znojma, kde údajně v Louce založila chrám Panny Marie a sv. Václava a benediktinský klášter, předcházající premonstrátskému, který tu byl zřízen v r. 1190.

Nechybějí ani další důkazy o Břetislavově vědomém navazování na velkomoravskou tradici. Svého prvorozeného syna pojmenoval Spytihněv - po prvorozeném synovi Bořivoje a Ludmily, který se v letech 871-872 narodil těmto rodičům ve Znojmě, v době jejich moravského exilu. Podobně jako Bořivoj, pojmenoval i Břetislav I. svého druhorozeného syna - Vratislav. Z toho se dá vcelku logicky vyvodit závěr, že Břetislav I. věděl o tom, že Bořivoj byl synem velkomoravského knížete (krále) Rostislava.

Zástěra se dále domnívá, že významu Znojma, jakožto centra Velkomoravské říše, v 9. století odpovídal i značný počet církevních staveb: byly tu chrámy sv. Petra (trojlodní bazilika), sv. Klimenta, sv. Michala, sv. Mikuláše, rotunda Nanebevzetí Panny Marie (později sv. Kateřiny), na území Louky sv. Barbory a na Hradišti chrám sv. Hypolita - celkem 7 chrámů a 2 kláštery. V r. 1141 (dříve se uváděl rok 1131) bylo Znojmo sídlem velkofarního kostela, kterým byl zřejmě chrám sv. Petra v místech Horního náměstí ve Znojmě, jenž byl zničen v r. 1146.

Někdejšího významu Znojma si byli vědomi i následující panovníci, a to jak z rodu Přemyslovců, tak i jiných dynastií. Například Přemysl Otakar II. byl 18 let ve Znojmě pohřben. Karel IV., který zřídil kapli sv. Kateřiny rovněž na Karštejně, často pobýval ve Znojmě. Chrám sv. Mikuláše ve Znojmě začal budovat v r. 1338, tedy přibližně v téže době, kdy zakládal gotickou katedrálu sv. Víta v Praze. Vřelý vztah ke Znojmu měl i Zikmund Lucemburský, který tu v r. 1437 zemřel. Za dědice velkomoravské říše se považovali i Habsburkové. Není bez zajímavosti, že řád křižovníků s červenou hvězdou měl své sídlo kromě Prahy a Vratislavi také na Hradišti sv. Hypolita ve Znojmě.

Jen jako další kamínek do mozaiky nesmírně složité problematiky nejstarších dějin Moravy dojdeme, že v r. 1784, krátce před jeho zrušením, nechali představení kláštera v Louce namalovat obraz „Křest Bořivoje arcibiskupem Metodějem“. Obraz byl pak přenesen do Strachotíc u Znojma, jejichž jméno rovněž souvisí s tímto věrozvěstem (Strachota = Metoděj). Že by i to byla jen náhoda?

\* \* \*

Pokud jste dočetli až sem, splnil tento poněkud obsáhlejší článek svůj účel. Jde teď o to, aby se nad informacemi v něm obsaženými začali konečně seriózně zamýšlet také odborníci, kteří se nejstaršími českými dějinami profesionálně zabývají. Doufejme, že začnou.



Rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě ještě zdaleka nevydala všechna svá tajemství.

Reprofoto: archiv SN